

**VYHLÁSENIE IFLA
O OTVORENOM PRÍSTUPE -
INTERPRETÁCIA POSTOJA
A STRATÉGIE IFLA¹**

IFLA Statement on open access - clarifying IFLA's position and strategy

Copyright © International Federation of Library Associations and Institutions, 2011
Slovak edition © Spolok slovenských knihovníkov/Slovak Librarians Association
Translation © Ing. Silvia Stasselová, 2012

Medzinárodná federácia knižničných asociácií a inštitúcií (*International Federation of Library Associations and Institutions*, IFLA) sa zaväzuje dodržiavať zásady slobodného prístupu k informáciám a presvedčenie, že univerzálny a rovný prístup k informáciám má zásadný význam pre sociálny, vzdelávací, kultúrny, demokratický a ekonomický blahobyt ľudí, spoločností a organizácií.

Otvorený prístup je v súčasnosti známy názov pre koncept, hnutie a obchodný model, ktorého cieľom je poskytovať voľný prístup a umožňovať opätovné využívanie vedeckých poznatkov v podobe vedeckých a odborných článkov, monografií, dát a príbuzných materiálov. Otvorený prístup to umožňuje tým, že mení dnešné prevládajúce obchodné modely, ktoré spoplatňujú predplatiteľov publikácií, na taký model financovania, ktorý nespoplatňuje používateľov alebo inštitúcie za prístup. Preto je otvorený prístup zásadnou otázkou v rámci informačnej politiky IFLA.

Definícia otvoreného prístupu

Ako prvý krok IFLA podpísala *Berlínsku deklaráciu* o otvorenom prístupe k vedeckým znalostiam v prírodných, technických a humanitných vedách. IFLA sa hlási k definícii otvoreného prístupu uvedenej v *Berlínskej deklarácii* a bude ju používať pri svojej komunikácii s verejnosťou a s rôznymi organizáciami.²

Jednoznačné zameranie na otázku prístupu

IFLA uznáva, že existuje celý rad hodnotných cieľov, okrem otvoreného prístupu, ktoré sa týkajú rozvoja systému vedeckej a akademickej komunikácie, napríklad:

- ▶ zavádzanie dôsledného systému kontroly vedeckej kvality,
- ▶ zabezpečenie dlhodobého uchovávanía vedeckých informácií,
- ▶ oslobodenie od cenzúry,
- ▶ poskytovanie efektívnych a používateľsky priateľských služieb,
- ▶ podpora aktivít, ktoré pomáhajú zvyšovať informačnú gramotnosť,
- ▶ rozširovanie pásma internetu a ďalšej infraštruktúry, ktorá umožňuje masívny prístup k informáciám.

Medzi presadzovaním otvoreného prístupu a plnením týchto zásadných cieľov je pozitívna súčinnosť a IFLA podporuje celý rad súvisiacich aktivít, ktoré však nie sú totožné s princípom otvoreného prístupu definovaného v *Berlínskej deklarácii*, ale ani si nevyžadujú jeho zmenu. IFLA bude podporovať otvorený prístup s jasným zameraním na prístup k zdrojom.

Súčasný model nezaručuje prístup a nie je udržateľný

Vzhľadom na rýchly nárast podielu a množstva vedeckých publikácií v rôznych formách je súčasný prevládajúci model akademickej komunikácie prostredníctvom predplatného vedeckých časopisov len ťažko udržateľný a nefunguje efektívne pri presadzovaní záujmov celosvetovej komunity. Vedecké časopisy sú predmetom rapidného nárastu

cien, no chýba jasná a konzistentná korelácia medzi ich cenou, kvalitou a vedeckým dopadom. Dokonca ani dobre dotovaná vedecká knižnica si nemôže dovoliť nakupovať všetky zdroje požadované vedeckými pracovníkmi a študentmi.

Situácia je o to kritickejšia pre menšie vysoké školy a univerzity a úplne neprijateľná je pre inštitúcie v rozvojovom svete, kde sú rozpočty veľmi obmedzené, resp. žiadne. Existujúce rozvojové iniciatívy do istej miery kompenzujú nedostatočný prístup ku kľúčovým informáciám, ale tieto iniciatívy závisia od rozhodnutí vydavateľa, ktoré sú jednostranné.

Medzi všetkými zainteresovanými subjektmi narastá nespokojnosť. Autori sú znepokojení, pretože ich prácu nevidí celá vedecká komunita, nemôžu dosiahnuť celosvetové uznanie, o ktoré sa snažia, a často majú aj naďalej, dokonca zbytočne, prevádzať svoje autorské práva, ktoré obmedzujú využívanie a opätovné použitie ich vlastných prác. Čitatelia nemôžu získať prístup ku všetkej potrebnej vedeckej literatúre, a tak môžu byť ich výskumné aktivity menej efektívne. Spoločnosť ako celok trpí neefektívnymi komunikačnými kanálmi, ktoré zabraňujú inováciám a rozvoju. Rozsiahle zdieľanie výsledkov výskumu je základnou zložkou vládnych investícií do vedy. Rýchlejšie a širšie zdieľanie znalostí priamo podporuje ďalší vývoj vedy a jej návratnosť vo forme zdravotného, ekonomického a sociálneho prospechu celej verejnosti. Nie je žiadnym prekvapením, že knihovníci vždy patrili medzi najhlasnejších obhajcov otvoreného prístupu.

Výhody otvoreného prístupu

Existujú významné dosiahnuté výsledky pri realizácii výskumu, ak sú výsledky výskumných aktivít sprístupňované bez finančných, právnych a technických prekážok. Vedci získavajú veľa výhod z lepšieho zviditeľnenia, využitia a dopadu ich výskumnej práce. Otvorený prístup pomáha propagovať silné výskumné stránky jednotlivých inštitúcií. Vydavateľom prináša maximálne zviditeľnenie, zvýšený záujem čitateľov a vplyv na obsah, čo znamená, že výrazné zlepšenie služieb v oblasti šírenia vedeckých informácií je v záujme výskumu. Otvorený prístup skvalitňuje tok znalostí na celom svete.

Otvorený prístup a meniaci sa úloha knižníc

Knižnice zohrávajú kľúčovú úlohu v rozvoji otvoreného prístupu svojimi odbornými znalosťami v oblasti budovania infraštruktúry, vytvárania používateľsky prívetivých služieb vysokej kvality a zabezpečovania dlhodobého prístupu. Knižovníci potvrdili podporu otvoreného prístupu podpísaním mnohých iniciatív a petícií. Školia vedeckých a akademických pracovníkov o meniacom sa prostredí akademickej komunikácie. Knižnice uzatvárajú partnerstvá s vedeniami univerzít a výskumných inštitúcií pri zriaďovaní otvorených repozitárov, ktoré pomáhajú akademikom a študentom uchovávať výsledky ich výskumných aktivít. Knižovníci poskytujú podporu pri správe a zdieľaní vedeckých dát, pomáhajú vedeckým a akademickým vydavateľstvám pri vydávaní voľne dostupných časopisov a kníh formou otvoreného prístupu a spolupracujú s pedagógmi pri vytváraní otvorených vzdelávacích zdrojov,

ktoré zabezpečia kvalitný digitálny obsah, jeho opätovné využívanie a zdieľanie. Otvorený prístup tak mení charakteristiku akademických a vedeckých knižníc. Národné knižnice sa podieľajú na rozvoji národných stratégií otvoreného prístupu a podporujú národné výskumné infraštruktúry a otvorený prístup ku kultúrnemu dedičstvu. Verejné knižnice s otvoreným prístupom šíria obsah zameraný na svojich používateľov. Podľa Svetovej správy IFLA z roku 2010 väčšina knižničných asociácií vo svete podporuje otvorený prístup.

Presadzovanie otvoreného prístupu v spolupráci s medzinárodnými organizáciami

IFLA bude spolupracovať s celosvetovými organizáciami a fórami, ako sú OSN, UNESCO, WHO, WIPO, WSIS a i., pri presadzovaní a obhajovaní otvoreného prístupu k výsledkom výskumov financovaných z verejných zdrojov, k vzdelávacím zdrojom i ku kultúrnemu dedičstvu. Pri spolupráci s týmito organizáciami bude IFLA dôsledne uvádzať, že otvorený prístup je nevyhnutným predpokladom pokroku vo vede, v rozvoji spoločnosti a pravého občianstva. Otvorený prístup bude poskytovať používateľom prístup k zdrojom podľa ich želania a umožní knižniciam maximálne naplňať svoje poslanie, čo prispieje k celosvetovému zlepšeniu zdravia a blahobytu ľudí.

Pripojenie do hnutí za otvorený prístup

Otvorený prístup k výskumným a vzdelávacím zdrojom a výskumným dátam je v súčasnosti celosvetovým hnutím. Mnohé organizácie sa usilujú dosiahnuť tento cieľ. IFLA sa pripojí k týmto organizáciám nie preto, aby znásobila toto úsilie, ale v záujme dosiahnutia súčinnosti.

IFLA bude nadväzovať partnerstvá a poskytovať podporu organizáciám, programom, iniciatívam a službám, ktoré propagujú otvorený prístup, napr. SPARC (USA/Európa/Japonsko), COAR, OASPA, Bioline International a DOAJ. IFLA s týmito organizáciami zostaví spoločné vyhlásenia.

Spolupráca s členmi IFLA

Otvorený prístup je ústredným pilierom *Strategického plánu IFLA na roky 2010 - 2015*, v rámci ktorého je prístup celej organizácie zameraný na zaradenie tejto otázky do súčasných a navrhovaných aktivít IFLA.

IFLA bude pomáhať členským organizáciám v týchto záležitostiach:

- ▶ presadzovanie otvoreného prístupu do národných stratégií,
- ▶ podpora členských knižníc pri presadzovaní otvoreného prístupu vo svojich spoločenstvách a pri opatreniach na rozšírenie vplyvu otvoreného prístupu,
- ▶ zlepšovanie miestnej a národnej informačnej infraštruktúry v záujme podpory otvoreného prístupu,
- ▶ pomoc pri tvorbe národných stratégií o otvorenom prístupe k znalostiam, výsledkom výskumu financovaného z verejných zdrojov a ku kultúrnemu dedičstvu,

- ▶ podpora organizácií, programov, iniciatív a služieb, ktoré sa podieľajú na presadzovaní otvoreného prístupu.

IFLA bude spoločne s partnermi (SPARC, EIFL a LIBER) poskytovať členským asociáciám vhodné materiály na obhajovanie otvoreného prístupu a praktické návody v súlade s odporúčaniami.

Publikácie IFLA s otvoreným prístupom

IFLA vypracuje plán prechodu, ktorý bude špecifikovať postupnosť krokov pri transformácii publikácií IFLA na publikácie s otvoreným prístupom.

Schválené Správnou radou IFLA dňa 18. apríla 2011

Poznámky

1 Uznesenie z Valného zhromaždenia IFLA dňa 14. augusta 2010, ktoré vyzvalo IFLA, aby vyjasnila svoj postoj k otvorenému prístupu a k prijatiu akčnej stratégie. Touto úlohou bol poverený predseda pracovnej skupiny pre otvorený prístup.

2 Definícia článku s otvoreným prístupom

Zavádzanie otvoreného prístupu ako hodnotného postupu si v ideálnom prípade vyžaduje aktívny záväzok každého jednotlivého tvorca vedeckých znalostí a držiteľa kultúrneho dedičstva. Články publikované formou otvoreného prístupu zahŕňajú pôvodné vedecké výsledky výskumu, primárne dáta a metadáta, zdrojové materiály, digitálne zobrazenie obrazových a grafických materiálov a vedecký multimediálny materiál.

Články s otvoreným prístupom musia spĺňať dve podmienky:

1. Autor (autori) a držiteľ (držitelia) autorských práv takýchto článkov poskytujú všetkým používateľom bezplatný a celosvetový prístup k nim, právo kopírovať, používať, šíriť, distribuovať a zobrazovať dielo verejne a vytvárať a šíriť odvodené diela na ľubovoľnom digitálnom nosiči a na ľubovoľný zodpovedný účel, a to za predpokladu riadneho prisudzovania autorstva (spoločenské normy budú aj naďalej poskytovať mechanizmy na vymáhanie riadneho prisudzovania autorstva a zodpovedného využívania publikovaného diela), rovnako ako právo na vyhotovenie malého počtu výtlačkov pre svoju osobnú potrebu.

2. Kompletná verzia diela a všetky doplnkové materiály vrátane kópie povolenia je uložená (a teda zverejnená) vo vhodnom štandardnom elektronickom formáte najmenej v jednom online repozitári s použitím vhodných technických štandardov (ako sú definované v *Open Archive/Otvorený archív*), ktorý je podporovaný a udržiavaný akademickou inštitúciou, vedeckou spoločnosťou, vládnu agentúrou alebo inou organizáciou, ktorá sa usiluje o zavedenie otvoreného prístupu, neobmedzeného šírenia, interoperability a dlhodobej archivácie.